

ФІЛОСОФІЯ

Наталія Стефанівна КУЛІШ,

кандидат філософських наук,
доцент кафедри філософії та соціально-гуманітарних наук
Хмельницького університету управління та права,
dobre3009@gmail.com

УДК 2.67 (477)

НЕВОЦЕРКОВЛЕНІСТЬ У КОНТЕКСТІ ПРОЯВІВ РЕЛІГІЙНОСТІ СУЧАСНИХ ВІРУЮЧИХ УКРАЇНЦІВ

Досліджується феномен «невоцерковленості» віруючих українців. Аналізуються його ключові особливості. З'ясовуються причини, що сприяють формуванню такого прояву релігійності, серед яких: обмеженість пастирської опіки, втрата з різних причин досвіду індивідуальної роботи з віруючими; зведення роботи з віруючими до масових церковних свят, церемоній, обрядів; стан розколу в українському православ'ї; неясність позицій церков щодо власних перспектив та суспільних орієнтирів; елементи політизації церков; наявність власної думки, яка часто не сумісна з позицією церкви, до якої відносить себе віруючий; внутрішньо церковні чвари, що почасти набувають медійного розголосу; процеси секуляризації, загальний стан українського суспільства, правовий нігілізм, деморалізованість, апатія громадян, страх перед майбутнім, напружена соціально-політична ситуація, пошуки людьми шляхів виживання у складних соціальних умовах тощо. Наводиться перелік понять, які використовуються для означення «невоцерковленості» як нового вияву релігійності сучасних українців.

Ключові слова: релігійність, невоцерковленість, позаконфесійність, православ'я.

© Куліш Н. С., 2017

Незважаючи на формування в нинішньому українському суспільному просторі позитивного стереотипу щодо релігії, фактично на його формування працюють реально існуючі тенденції змін у вітчизняному законодавстві, перші особи українського політикуму, ЗМІ, а також, не ставлячи під сумнів вагомість релігійно-церковних орієнтирів, у суспільстві продовжує існувати значна кількість сучасних віруючих, які в реальному житті керуються позицією умовної релігійності. Така релігійність, загалом, ні до чого не зобов'язує і водночас відкриває можливість перебування в так званій суспільній «ніші» заздалегідь справедливих, добросесних, моральних індивідів. А відтак звичним моментом починає вважатися явище ідентифікації віруючого, який на належить до будь-якої конфесії або ж декларує себе в позиції «невоцерковленого» віруючого.

У силу своєї актуальності тема релігійності її виявів та трансформацій неодноразово ставала предметом наукового аналізу вітчизняних та зарубіжних дослідників. Ця проблематика досліджувалася у працях Н. Гаврілової, В. Єленського, Н. Дудар, А. Колодного, Г. Кулагіної-Стадніченко, М. Мchedлова, М. Паращевіна, Н. Пивоварової, О. Предко, А. Рязанової, В. Титаренко, М. Черенкова, А. Филипович, А. Шестопаляця, О. Яроцької. За всієї значущості робіт цих авторів така проблема, на нашу думку, потребує подальшої конкретизації саме в аспекті проявів релігійності сучасних віруючих.

Ця стаття має на меті дослідити феномен «невоцерковленості» як один із проявів релігійності віруючих. Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань: проаналізувати сутнісні ознаки невоцерковленості; виявити чинники, які сприяють формуванню такого прояву релігійності.

Соціологічні дослідження останніх десятиліть фіксують стау тенденцію високого рівня релігійності українського населення. Так, віруючими себе вважали 57,8 % — 2000 р., 71,4 % — 2010 р., 70,4 % — 2016 р. [1]. Водночас достатньо високий рівень декларування релігійності нашим сучасником, який не в останню чергу став можливим, завдячуючи зміні ролі церкви, яка сьогодні займає не лише позитивну роль, але і непересічне місце, релігійному плюралізму, властивому нинішньому суспільству, зникненню обмежень причин приховувати свої релігійні почуття, затребуваності релігійності як суспільного «трендового» орієнтира, витворив хибне уявлення в суспільній свідомості про «всезагальну релігійність» українців. Зауважимо, звернувшись до уточнюючих питань щодо практичного прояву релігійності, виявляється, що в масовому вимірі релігійність наших сучасників має часто декларативний, умовний характер. У переважній більшості віруючі не знають засадничого змісту віри, рідко відвідують церкву, зрідка надають їй матеріальну підтримку, мало обізнані про знакові події церковного життя, релігійність як якість, яку можна виховати в сім'ї, займає останні місця у сфері особистого і сімейного життя.

Усе частіше сучасний віруючий виступає у якості неінституційованого суб'єкта релігійності, для якого церковна організація, священнослужителі, обряди постають як щось вторинне, відкидаються як посередники між Богом та людиною. Релігійність такого віруючого виступає як «... певний феномен підвищеного енергетичного фону душі людини, що охоплена усвідомленням Високої Істини, відчуттям своєї причетності до неї» [2, с. 27]. Має місце прийняття віруючим свого Бога як зразка для власних дій, що, зрештою, призводить до формування внутрішньої релігійності, спрямованої на захист і розвиток релігійних цінностей, з огляду на них самих, а не з будь-якої іншої причини [3, с. 159]. Такі віруючі воліють перебувати поза конкретною конфесією, обмежуючись статусом невоцерковлених.

Ця тенденція знаходить підтвердження в соціологічних дослідженнях. Так у 2000 році підтримували думку, що достатньо бути віруючим, не сповідуючи якусь конкретну релігію, 64,4 % респондентів [4, с. 38]. У 2008 році з твердженням: «У мене є власний шлях спілкування з Богом, що оминає церкви та релігійні служби» — погодилося 44 % респондентів [5, с. 37]. У 2010 році таких було 55,9 % із загального числа опитаних, та 51,5 % — з числа віруючих [4, с. 38]. Примітним є факт, що в конфесійному розрізі частка тих, хто вважає, що людина може бути просто віруючою і не сповідувати якоїсь конкретної релігії, і нині знаходить доволі велику підтримку, зокрема 50,2 % віруючих УПЦ МП, 58,0 % — УПЦ КП, 38,5 % — УГКЦ вважають таку позицію цілком прийнятною [6, с. 7]. Її визнають і в середовищі церкви. Архієпископ Полтавський і Миргородський Филип зазначає: «Достатньо велика кількість мешканців в Україні, в принципі, визнаючи існування Бога, не вважають за потрібне визначитися зі своєю приналежністю до Церкви чи якоїсь релігійної групи. Часто за фразою «Бог має бути в душі» стоїть відверте ставлення до самого факту визначення як до питання непотрібного і явно неактуального. Водночас прибічники таких поглядів спокійно беруть участь то в православній літургії, то в католицькій месі; з таким же внутрішнім спокоєм вони разом можуть відвідати і протестантське зібрання, навіть і нехристиянські культові споруди. Причому пояснення такому дивному модусу життя є чітке і беззаперечне: «У принципі все одно як вірити» [7]. Отож сучасний віруючий, не будучи пов'язаним з конкретною церковною структурою, залишається вільним у поведінці, у прагненні вести власний, незалежний спосіб життя, вільно самовиражатися відповідно до своїх соціальних, світоглядних, моральних чи етичних принципів. Свобода надає йому право вільного тлумачення сутності богословських питань, релігійної практики. Зазначена позиція уможливляє постійний перехід віруючого з однієї релігійної групи в іншу при порівняно короткому перебуванні в середині самої спільноти; а також позиціонування себе одночасно як послідовника багатьох учень, що іноді мають абсолютно різні джерела походження [8]. Так, значна частина сучасних віруючих з однаковим успіхом вірять у Бога, в існування безсмертної душі, в

існування пекла, в чудодійну силу святих реліквій, у реінкарнацію тощо.

«Нині типовим стає віруючий, — пише А. Колодний, — у структурі релігійності якого домінують не догми чи обряди, а суб'єктивне самовідчуття своєї причетності до Всевишнього, проникнуте певним моральним стоїцизмом, переживанням екзистенційної ситуації. Людина починає усвідомлювати себе як частину іншого, більш Високого, Величного, Абсолютного, шукати свою сутність у ньому. Свої прагнення до суверенітету, подолання залежності від зовнішнього світу вона компенсує в своїх уявленнях про гаранта цієї незалежності — Бога, доступ до котрого можна отримати через пізнання самого себе» [2, с. 22]. Сучасний віруючий, з нашого погляду, прагне відійти від вікових консервативних установок, сформованих зовсім іншим часом і умовами; нерідко такий віруючий «творить» свою релігію, релігію за власними мірками, яка менше завсе його зобов'язує чи забороняє; вона відкрита для творчості, суб'єктивного тлумачення цінностей і шляхів їх досягнення, хоча також орієнтована на ідею Незбагненого, Абсолюту.

Згідно з результатами соціологічного дослідження (ISSP), проведеного в Україні у 2008 році, більше половини опитаних віруючих (57 %) становлять ті, які рідко відвідують церкву. У 2010 році 48 % віруючих висловилися, що відвідують релігійні служби, зібрання, служіння переважно на релігійні свята [9, с. 46]. Ця тенденція збереглася і в 2016 році: 57,1 % віруючих УПЦ МП, 54,4 % — УПЦ КП, 61,2 % — інших православних та 72,7 % — «просто християн» зазначали, що традиційно відвідують релігійні служби на релігійні свята [6, с. 8]. Слушно зауважує професор А. Колодний: «Справа не тільки в тому, що сьогоднішній віруючий нині переважно невоцерковлений. Визнаємо, що він дотримується переважно етикету своєї релігії, а не її етики. Визнаємо і те, що значною мірою вже не працюють Заповіді Мойсея у своїх установках не красти, не вбивати, не чинити перелюб, не посягати на майно ближнього та ін. У наш час порушено також довіру до науки, бо ж маємо процвітання позавіросповідної містики, окультизму, іншого духовного хламу. Проте це є також релігійність» [10].

Нині тенденція «позаконфесійності» і «невоцерковленості» прослідковується в усіх релігійних традиціях, більше того, вона є загальносвітовою, глобальною. У Європі фрази «вірити, але не належати» (тобто при збереженні віри приналежність до церкви необов'язкова) або «належати, але не вірити» (формальна належність до церкви необов'язково передбачає віру) стають домінантними при визначеності релігійної приналежності [11, с. 13].

Зауважимо, що проблема невоцерковленості в Україні чи не найбільше зачіпає православ'я. 44 % православних віруючих вказали, що вони православні без чіткого означення, без належності до певної церкви [5, с. 21]. Ієрархи та клір православних церков визнають цю проблемну тенденцію: «Відновлення храмів, облаштування матеріальної сторони церковного побуту і деякий «реванш» за пригнічене 70-річне

становище Церкви виявились важливішими за пастирську опіку про правильне воцерковлення людей, які на вернулися до Церкви» [12].

На нашу думку, проблема невоцерковленості в православ'ї зумовлена цілою низкою причин, серед яких: обмеженість пастирської опіки, втрата з різних причин досвіду індивідуальної роботи з віруючими; зведення роботи з віруючими до масових церковних свят, церемоній, обрядів; вагомою причиною відцентрових настроїв серед віруючих є, на нашу думку, стан розколу в українському православ'ї, нездатність церковних лідерів домовитися про єдність, саме ця проблема формує усвідомлене небажання віруючого не ходити в жодну з існуючих православних церков; неясність позицій церков щодо власних перспектив та суспільних орієнтирів особливо гостро нині відчувається віруючими УПЦМП; елементи політизації православних церков, досі несформоване розуміння суті відмінностей між православними церквами, наявність власної думки, яка часто не сумісна з позицією церкви до якої відносить себе віруючий, внутрішньо-церковні чвари, окремі випадки приватного життя священнослужителів, які почасти набувають широкого медійного розголосу, тощо вважаються чи не основними аспектами звуження активної залученості віруючого до усталеного церковного життя.

Зважаючи на зазначені проблеми православ'я, та категорія православних віруючих, яка все ж приходять до церкви, у переважній більшості обмежується лише пасивним сприйняттям ходу богослужіння.

Поза сумнівом, вагомими у виборі статусу «невоцерковлених» залишаються причини позацерковного характеру: процеси секуляризації, загальний стан українського суспільства, правовий нігілізм, деморалізованість, апатія громадян, недовіра до влади, страх перед майбутнім, відчай, напружена соціально-політична ситуація, пошуки людьми шляхів виживання у складних соціальних умовах тощо. Усе це в багатьох випадках формує небажання віруючого підтримувати віросповідні зв'язки з жодною з існуючих православних церков, з іншими віруючими.

Усе більше сучасних віруючих починають вважати віру приватною справою, яка акумулюється в їх бажанні самостійно вибирати, яким моральним нормам слідувати, за допомогою яких практик виражати свою релігійність, та почасти не потребує участі одновірців чи Церкви. Такий віруючий не обтяжує себе участю в богослужіннях, приходять у церкву в зручний для себе час і, як правило, лише у дні великих свят та зрідка в неділю. Поширеним мотивом його відвідин, святкових літургій є зовнішня демонстрація своєї релігійності. Він вважає за норму неконтрольоване відвідування храму чи молитовного будинку, якщо йому щось не подобається в церкві, то він взагалі не вважатиме за потрібне її відвідувати. Відмову від Церкви пояснює її непривабливістю, створенням негативного враження, відірваністю від реального життя, наявністю нещирості, проблемами внутрішньоцерковного життя. Нерідко йому байдужа релігійна складова життя, його мало цікавить релігійна доктрина. Приводом до нового відвідування церкви

зазвичай стають знакові події у житті: весілля, хрестини чи похорони рідних або знайомих. У нього не має потреби активного спілкування з одновірцями. Він бажає Церкву, яка б не обтяжувала його. Як слушно відмічає архієпископ Ігор Ісіченко: «Позиція ж пастви лишається апатичною: ви нам збудуйте храм, поставте священика, найміть хор, знайдіть кошти на їхнє утримання, а ми ще подумаємо, чи ходити до цього храму» [13].

Не останню роль у проявах вищезазначеного відіграє освоєння кіберпростору релігійними організаціями, які, репрезентуючи себе через інтернет-мережі, в такий спосіб не тільки здійснюють свою місіонерську діяльність, але постають формотворчими чинниками нових відносин, у тому числі і релігійних. Кібер-паломництво, кібер-молитва, онлайн-літургія постають стійкими феноменами сьогодення. А відтак наведені факти є свідченням процесу творення нової релігійності: «Відкинувши Бога, за подобою якого ми створені, ми вже не знаємо, хто ми є, і від цього ми хочемо переосмислити себе — зазедве не кожні десять років або біля цього — переоцінити свою природу, безумовно, стаючи власними творцями» [14]. Зважаючи на окреслене вище, для означення нового типу віруючих у науковій літературі з'явилися такі поняття: «невоцерковлений віруючий», «просто християнин», «традиційний християнин», «непрактикуючий християнин», «просто православний», «невіруючий православний», «пострадянський православний», «позацерковний віруючий», «православний атеїст», «номінальний віруючий», «формальний віруючий» ін.

Висновки:

1. Усе частіше сучасний віруючий виступає у якості неінституційованого суб'єкта релігійності, для якого церковна організація, священнослужителі, обряди постають як щось вторинне, відкидаються як посередники між Богом та людиною.

2. Сучасний віруючий, не будучи пов'язаним з конкретною церковною структурою, залишається вільним у поведінці, у прагненні вести власний, незалежний спосіб життя, вільно самовиражатися. Свобода надає йому право вільного тлумачення сутності богословських питань, релігійної практики.

3. Нині тенденція «позаконфесійності» і «невоцерковленості» прослідковується в усіх релігійних традиціях, більше того, вона є загальносвітовою, глобальною. Проблема невоцерковленості в Україні найбільше зачіпає православ'я.

4. Проблема невоцерковленості в православ'ї зумовлена низкою причин церковного та позацерковного характеру.

Варто зазначити, що тенденції «позаконфесійності» і «невоцерковленості», ймовірно, простежуватимуться і в майбутньому, а відтак, насамперед, перед православними церквами постає неабияка проблема — проблема адаптації до викликів сьогодення.

Список використаних джерел

1. Незалежно від того, відвідуєте Ви церкву чи ні, ким Ви себе вважаєте? (2000–2016) / Центр Разумкова. URL : <https://goo.gl/d2m887>.
2. Академічне релігієзнавство / за наук. ред. А. Колодного. К. : Світ Знань, 2000. 862 с.
3. Гаврілова Н. Масова християнськість українців у її виявах і перспективі // Релігія — Світ — Україна : в 3-х кн. / за наук. ред. А. Колодного і Л. Филипівич. К., 2012. Кн. 3: Релігійні процеси в перспективі їх виявів. С. 153–161.
4. Релігія і влада в Україні: проблеми взаємовідносин : інформаційно-аналітичні матеріали до Круглого столу [«Державно-конфесійні відносини в Україні, їх особливості і тенденції розвитку»], (Київ, 8 лютого 2011 р.) / Центр Разумкова. К. : Центр Разумкова, 2011. 82 с.
5. Паращевін М. Релігія та релігійність в Україні / за ред. С. Макеєва ; передне слово О. Іващенко. К. : Інститут політики, Інститут соціології НАН України, 2009. 68 с.
6. Релігія і церква в українському суспільстві: конфесійний розподіл: результати соціологічного дослідження. К., 2016. 31 с.
7. Архієпископ Полтавський і Миргородський Филип : доповідь на пленарному засіданні Перших Покровських Міжнародних просвітницьких читань / Филип Архієпископ Полтавський і Миргородський. URL : <https://goo.gl/8h7AHX>.
8. Рязанова С. В. «Новая религиозность» как методологическая проблема современного религиоведения / Религиозная жизнь. [11.12.2011, 16:25]. URL : <https://goo.gl/qi4UM0>.
9. Рівень і характер релігійності українського суспільства: аналітична доповідь Центру Разумкова // Національна безпека і оборона. 2011. № 1–2. С. 37–61.
10. Колодний А. Актуальні проблеми і перспективи релігієзнавчої науки України / Українське релігієзнавство [Травень 19, 2010]. URL : <https://goo.gl/NWKhL3>.
11. Климов В. Тенденції розвитку державно-церковної політики в Україні в контексті сучасних процесів врегулювання відносин між державами та церквами в Європі // Релігійна свобода. 2009. № 14. С. 12–18.
12. Проблемы воцерковления — игумен Петр (Мещеринов) / Катехизация и воцерковление. URL : <https://goo.gl/CiBZ1j>.
13. Ісіченко І. Східна християнська ідентичність і цивілізаційний вибір України : доповідь в Українському інституті (Лондон, 12 січня 2011 р.) // Наша віра. Всеукраїнська православна газета. URL : <https://goo.gl/psTLGh>.
14. Что значит быть христианином в XXI веке? [23.05.2011 г.] / сост. О. Лиссенкова, Н. Михайлова / Православие и мир. URL : <https://goo.gl/Wb9pE5>.

*Рекомендовано до друку кафедрою
філософії та соціально-гуманітарних наук
Хмельницького університету управління та права
(протокол № 7 від 27 лютого 2017 року)*

Надійшла до редакції 10.03.2017

Кулиш Н. С. Невоцерковленность в контексте проявлений религиозности современных верующих украинцев

Исследуется феномен «невоцерковленности» верующих украинцев. Анализируются его ключевые особенности. Выясняются причины, которые способствуют формированию такого проявления религиозности, среди которых: ограниченность пастырской опеки, потеря по разным причинам опыта индивидуальной работы с верующими; сведения работы с верующими к массовым церковным праздникам, церемониям, обрядам; состояние раскола в украинском православии; неясность позиций церквей относительно собственных перспектив и общественных ориентиров; элементы политизации церквей; наличие собственного мнения, которое часто несовместимо с позицией церкви к которой относит себя верующий; внутри церковные распри, которые отчасти приобретают медийную огласку; процессы секуляризации, общее состояние украинского общества, правовой нигилизм, деморализованность, апатия граждан, страх перед будущим, напряженная социально-политическая ситуация, поиски людьми путей выживания в сложных социальных условиях и т.д. Приводится перечень понятий, которые используются для определения «невоцерковленности» как нового проявления религиозности современных украинских верующих.

Ключевые слова: религиозность, невоцерковленность, внеконфессиональность, православие.

Kulich, N. S. Unchurched in the Context of Expressions of Religiosity of the Contemporary Ukrainian Believers

The phenomenon of «unchurching» of contemporary Ukrainian believers is investigated. Its key features are analysed. Reasons are defined that contribute to the formation of such manifestation of religion including: limitations of pastoral care and the loss from various reasons of individual work experience with believers; narrowing down the work with believers to massive church holidays, ceremonies, rituals; the state of schism in Ukrainian orthodoxy; ambiguity of the positions of the churches for their own prospects and public reference; elements of politization of the churches; the presence of the own opinion, which is often not compatible with the position of the Church to which the believer refer himself to; internal religious contentions, that often is a subject of media publicity; the processes of secularization, the general state of Ukrainian society, legal nihilism, demoralization, apathy of citizens, fear of the future, tense socio-political situation, search by people for ways of survival in difficult social conditions, etc. A list of concepts, which are used for the definition of «unchurching» as a new religion of modern Ukrainians.

Keywords: regionalism, unchurched, out of confessionalism, Orthodox Christianity.

